

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi poli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrť leta 90 kr., pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrť leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

~ V Ljubljani v sredo 12. maja 1869. ~

Gospodarske stvari.

0 sejanji in obdelovanji lanú in konopelj.

Spisal dr. Jože Orel.

Naši ljudje sejejo veliko lanú in pripravljajo prediva, — in zakaj ga ne bi, saj se spominjajo lepih dohodkov in velikega dobička, ki ga je starim očetom njihovim donašalo platno prodajano v Trst in Benetke; vedó pa tudi, da jih lanina preskrbi z delom pri domu vés zimski čas, in da jim daje potrebno platno za obleko in druge hišne potrebe.

Ako pa pomislimo, da so nas druge dežele v tem, kar se tiče pridelovanja in obdelovanja lanú in konopelj, jako prehitale, s svojim blagom močno zadej pustile, nam kupčijo z lanino, kar se tiče lepote in cene, presnelo, in da celo mi sami razvajeni po mikalni lepi tuji tanjčici, tem več segamo po njej, čem nižje ceno ima mimo naše debeline, pač nas mora obhajati želja, tudi pri nas si pridelovati tako lanino, da bode tuji robí podobna in enake vrednosti.

V ta namen naj vam najprej dopovem, kako drugej ravnajo, da dragoceno lanino pridelujejo.

Prva skrb bodi si dobrega semena oskrbeti. Vže davno je znano, da lanéno seme iz Ruskega najlepši lan dá; zatoraj je treba si tega omisliti. Iz tacega semena je mogoče, tudi domá nekoliko let dobrega semena dobiti, ako se en del tega izvirnega semena redkeje poseje in dobro dozoreti dá, pridelano seme pa več let, namreč do 9 let, na suhem kraji hrani. Kakor hitro pa rusovsko, pri nas domá pridelano seme ne vrodí več po želji, treba je spet po izvirnem (iz Rusovskega dobljenem) seči.*)

Druga skrb mora biti to, da se za lan in konoplje ugodna njiva izbere, dobro obdela in plevél kolikor mogoče odpravi. Lanú gnojiti ne kaže, ampak njivo za prejšnji pridelek dobro zagnojeno je treba jeseni prvič do čevlja, drugič do poldrugi čevelj globoko preorati, in to zato, ker lan svoje koreninice globoko odganja, in le če mu je to mogoče, dolga stebila napravi. Spomladi pred setvijo naj se njiva spet le navadno preorje, vse kepe s pridom stolčejo, tla enako vrtu ugladijo, in za pridelovanje prediva navadno gosto, za seme pa redkeje vsejejo.

Konoplje ljubijo vlažen svet, zlasti na šolastem dobro storé, ako je dobro pognojen in vdelan. Za predivo morajo biti gosto vsejane; na vsacih sto sežnjev na dolgo in široko naj se vseje semena en mernik.

Lan za predivo vsejan je populiti, kakor hitro začne rumenéti, konoplje, kader se prašnice začnejo

dobro kaditi. Od tacega lanú pridelanega semena pa ni sejati, ampak le za olje prešati ga.

Predolgo zorjenje lanú in konopelj stori, da je latina pusta, debela in krhka, in taka ne veljá za tanjčico.

Tretje poglavitno delo je puljenje lanú in konopelj. To delo prevzamejo v deželah, kjer najlepše predivo izdelujejo, v tem delu izurjeni ljudje, kateri skupujejo lan na njivi od kmetov. Oni gledajo pazljivo na to, da lan enake dolgosti razločijo zato, ker se sicer lepo enako ne godí. Rdečkasta in črna stebila odvržejo, kajti ona dadó le slabo predivo ali celó nič, v gojenji segnjijejo in zraven ležeča stebila spridijo.

Izpuljeni lan je treba nekoliko osušiti, semenske glavice stolči ali na grebenih odtrgati.

Po vsem tem nasleduje četrto poglavitno delo, namreč gojenje. Pri nas godé lan in konoplje večidel na rôsi. To gojenje je odvisno od vremena in razgrnjenja. V deževnem vremenu je hitreje dognano, v suhem kasneje. Razgrniti se mora zeló zeló na tanko, sicer spodnja stebila zastajajo v gojenji. Dobro je razgrnjeni lan in konoplje enkrat, tudi večkrat obrniti.

Pri tem ravnanji se dobí predivo le nizke vrednosti. Tega se lahko prepričamo, kedar na prodaj pride. Pri mikanji se dobí komaj tretji del praznega, in še to je debele latine, da je joj!

Vse drugačno bolje in lepše predivo daje pa v vodi gojeni lan, in konoplja, kar se tiče trdnosti in tenkosti latine; tudi je vse drugače lepše barve. Al temu delu ni kos kdor si bodi. On mora vedeti, kako je treba lan in konoplje v vodo devati, kedaj je godán, in kako je naprej ravnati. Tega dela se bo treba učiti, v ta namen vlado naprositi, da nam ta uk preskrbí po izvedencih iz tuje dežele.

Peto poglavitno delo z lanom in konopljami je trenje in mikanje. Tudi pri tem delu smo močno zaostali. Vže sušenje v jamah je predivu škodljivo; latina postane krhka in pusta; vsa njena maščoba izpuhti.

Naše terlice, zlasti v nevajenih rokah, večidel izsekajo latino, da pri mikanji večí del prediva gré v hodnik. Tudi za to delo nam je poduka, a ne samo tega, ampak tudi novih, sedanjim tirjatvam ugodnih priprav, potreba.

Vse to doseči, kar povzdiga tega pridelka potrebuje, je posamesnim osebam zavoljo velikih stroškov skor nemogoče. Le združene moči morejo to izpeljati sebi in drugim v neizrečeno korist. Samo po tej poti bo mogoče iz našega lanú in konopelj predivo pripravljati, kakoršnega je mogoče na predilnih mašinah presti, ki zdaj sploh tanjčico predejo in gradivo za praznino dajajo.

Naj opomnim še veliki razložek o pridelovanji lanú na enem oralu v družih krajih in pri nas.

*) Izvirno rusovsko laneno seme bi se utegnilo najlože in najcenejše dobiti, ako bi se veliko gospodarjev pri odboru naše kmetijske družbe na-nj naročilo.

V Belgiji znaša pridelek lanú iz enega orala (joha) 260 do 290 gold. na njivi, kjer ga kupec sam populi, — pri nas je gospodar vesel, če spravi iz orala z lanom osejanega po navadnem našem obdelovanju in veliki porabi časa 25 do 40 gold. Razložek je tedaj prevelik, da ne bi nas mikal, se kar brž za drugimi deželami naprej pomikati. Razuma za to nam je milostni Bog dovelj dal; toraj lotimo se, prosimo pomoči pri dunajski vladi, da nam dá, česar naše denarne moči ne premorejo. Vlada ne more prezreti naših želj, kajti tudi vladi ne bo sile, kader je državlján denaren. *)

Natoroznanske stvari.

Kaj so hudourni vrtinci.

Spisal dr. Simon Šubic,

dopisujoči član jugoslavske akademije znanosti in umjetnosti **)
v 6. knjigi „Rad jugosl. akademije“.

V nekem pismu, ki mi ga je pisal oče 1855. leta, najdem zapisano: „Taki vrtinci se delajo v hudih urah tudi v naših krajih; zavrtelo se je po vetru od cerkve tje po travnikih, pa je senó vzelo; na kolskem vrhu pri Kožuhu pa vzame vrtinec cel voz sená; pa sem tudi sam videl na jezeru, ko je v odó zavrtel pa jo je nesel kvišku; ta reč je taka, da zbolí človek, ko bi se začudil, mi pravimo, da se hudi pritisne (!)“.

Časi se vidi pri lepem vremenu v zraku vrtinec, ki ga dela veter iz peska in prahú. Ko pa prihajajo viharji, delajo se večí vrtinci, ki vzdigujejo na okrog prah, pesek, listje, slamo, senó in tudi vodó. V mestih se delajo po navadi taki vrtinci iz prahú okoli mestnih vrat, kjer veter piše poleg kakega zidú do vrat. Vrata so ožja nego prostor pred vrati, ter se veter zavira in zavija, pa se zavrtí po zraku. Kar dela zid pri vratih, ki zavira veter, to storé pod prostim nebom tudi vetrovi, ki gredó drug drugemu nasproti.

V boji močnih nasprotnih vetrov rodé se v hudih urah ali pri hudem vremenu močni vrtinci iz vodá in meglá po morji, po jezerih, po rekah in po suhem. Moč hudournih vrtincev je taka, da izdirajo drevesa s korenino, jemljó strehe raz hiš pa na morji trgajo platenena jadra na barkah.

O meglénem vrtincu mi je pripovedoval domorodec, ki ga je videl na savskem polji, tako-le: Pripravljalo se je k hudej uri, veter nestanoviten je pihal skakoma zdaj od te zdaj od one strani; solnce, večidel zakrito, prikazuje se pripekalo je kakor pred točo; prišel je vihar ni dež brez bliska in treska.

Huda megla vleže se proti jugu, v oblakih vré neprestano, kakor ko se k toči pripravljá. Močen sever pripodí od zahodne strani hudo meglo, megla se nizko vleče, malo daje deža. Ko jo pripodí na savsko polje, storí se iz nje črna megla, na kraji gladka, na sredi pa nekaj zbočena navzdoli. Ne traja dolgo pa se na zbočenem mestu potegne megla proti tlem tako, da dobí podobo, kakor jo ima vliválnik ali pa debel, nékaj zakrivljen korén, ki gleda iz zgornje megle na zemljo.

Ko je meglén vrtinec v podobi zakrivljenega koréna iz megle proti tlem potegnil se, zavil se je tudi veter in potegnil je po polji od izhodno južne strani; med tem pa je vidoma v daljnih meglah, bolj tje proti

snežnikom, vihar pihal in jih vrtil in dež je lil, da ni bilo onde videti niti hriba niti zemlje. Ko je v urnih meglah pobliskalo se, segal je blisk tudi po meglénem vrtincu ter se je videlo na tanko njegovo truplo. Na tanko se je ločila sreda vrtinca ali vrtinčeva os, okoli ktere so sukale se megle, videti je bilo, kakor da bi bil vrtinec na sredi prazen in kakor da bi črne megle stoječe daleč okoli sukale se krog njegove osi.

Trajala je prikazen tega vrtinca kakih pet minut, potem pa so se vrteče megle hitro razkropile, poblisknilo se je in strela je vdarila iz megle v Savo ali na polje. Za strelo prišla je ploha in iz male megle se je vsul dež, kakor da bi bili oblaki pretrgali se, in z dežjem je padalo nekaj toče debele kot lešnik.

O vodenem vrtincu mi je pisal oče samo to: „megle so šle po severu, po tleh je pa južen veter potegnil ter je zagnal iz ceste prašen vrtinec tje na jezero, kar se zavrtí voda kvišku, kakor bi jo megla vzdigovala“.

Bolj na tanko pripoveduje Mohr v Poggendorff-ovih annalih o vodenem vrtincu, ki so ga vetrovi napravili pri Koblenci 1. maja 1835. l. Kmalu popoldne se je vzdignil veter na polji, delal je vrtince iz prahú in peska in vse huje je pihal. Vzdignil se je vrtinec iz prahú in peska visoko v zrak, visokejši nego so bile vse bližnje hiše. Vrtinec je imel podobo velikega vliválnika ali pa silnega korena, ki nekaj na pošev stoji na tleh. Tako čez polje gredé je vjel vrtinec ženo, ki je imela jerbas na glavi; vrgel je ženo na tla, jerbas pa je vzdignil s sabo visoko v zrak in ga nesel unkraj reke Rene.

Veter je gnal vrtinec z močnim hrupom in pišem; vrtinec je vzel streho raz hiše pri fabriki, jo vzdignil in nesel čez fabriko daleč tje na polje. Ko je prignal veter vrtinec nad reko Mozel, spremenilo se je vrtinčevo truplo, mesto prahú in peska se je storil vrtinec iz vodé. Kako da bi bila zavrela voda ondi, kjer se je je zadel vrtinec, vzdignil jo je pol vodotoka na široko kvišku.

Enaki vodeni vrtinci so velika nevarnost za mornarje na morji. O hudem vremenu delajo se po morji radi taki vrtinci ter gredó po vetru s silno močjó. S silnim hrupom bližajo se barki; ako jo vjamejo, potrgajo in polomijo, kar stoji na njej; debele hrastove tramove ali stebre, ki nosijo jadra, poderó, kakor bi bile šibe. Barke, ki imajo topove pri sebi, postavijo se v boj s hudim vrtincem, ako mu ne morejo ulti. Kakor da se bliža sovražnik, streljajo na barki na vso moč v bližajoči se vrtinec. Z močnim streljanjem razsuje se nekaj vodenega vrtinčevega trupla, zgubi se precej njegove vrteče moči in mornarji so veseli, če mu vzemó toliko moči, da ne stori druge kvari, da jih oblije z barko vred z vodo, ki jo je iz morja vzdignil.

(Dalje prihodnjič.)

Slovensko slovstvo.

* Čujte! Čujte! kaj slovenski jezik tirja. — Za prosto slovensko ljudstvo spisal P. Jankovič.

Ta knjižica, ki se dobiva pri vredništvu „Slov. Naroda“ v Mariboru, pa tudi pri družih knjigarjih za 20 krajc., na kratko in jasno razlaga, kar napoveduje naslov knjižice, ki je razdeljena na 6 poglavij. Prvo poglavje pravi: „Kje se slovenski jezik govori in s katerimi jeziki svetá je on v rodu.“ Drugo poglavje: „Od kedaj se naš jezik piše, in kakove knjige in časopise imamo.“ Tretje poglavje: „Prid slovenskega jezika v življenji in v šolah.“ Četrto poglavje. „Kako se ima nemščina v naših šolah učiti.“ Peto poglavje. „Kdo so nasprotniki našega jezika.“ Šesto poglavje pa tako-le govori: „Ljubi Slovenci! Jaz sem tisti slovenski

*) V poslednjem listu „Novic“ so gospodarji naši brali, da je v ta namen, ki ga dr. Orel v tem sestavku razlaga, družba kmetijska kranjska c. kr. ministerstvo kmetijstva prosila za 2000 gold. podpore.

Vred.

**) Ta sestavek je tako zanimiv, da zanašaje se na dovoljenje sl. akademije in častitega gospoda pisatelja nekoliko iz njega povzamemo našim bralcem.

Vred.